

Διασώζοντας την πνευματικότητα

Το στοιχείο του φωτός στις βυζαντινές εικόνες και η σημασία του στην αποκατάσταση και παρουσίασή τους

Dr. J. Lord¹, D. Doulas²

¹ Senior Lecturer (Art History), University of Lincoln – Faculty of Art and Architecture, UK

² Conservator, Benaki Museum Conservation Department, Greece – PhD-candidate, University of Lincoln/Faculty of Art and Architecture

Το φως αποτελεί πολύτιμο εργαλείο για το συντηρητή. Ο πλάγιος φωτισμός χρησιμοποιείται για την ανάδειξη της αισθητικής μορφής και υφής. Ο σταθερός φωτισμός – είτε φυσικός είτε εξομοιωμένος – είναι σημαντικός παράγοντας στην αισθητική αποκατάσταση των έργων. Το φως μπορεί να μας πληροφορήσει για διακυμάνσεις στη δημιουργία, τροποποιήσεις ή νεότερες επεμβάσεις συντήρησης, ενώ εξειδικευμένες χρήσεις φωτός, όπως η υπέρυθη και η υπεριώδης ακτινοβολία αλλά και οι ακτίνες X, χρησιμοποιούνται από τους συντηρητές κατά τη διάρκεια της έρευνας του έργου. Ομοίως το φως υπήρξε σημαντικό συστατικό στη δημιουργία, όψη και λειτουργικότητα μίας εικόνας.

Σκοπός της ανακοίνωσης αυτής είναι να συσχετίσει το ένα με το άλλο, να αναδείξει τη σημασία του φωτός στη σύλληψη μιας εκκλησιαστικής εικόνας κατά ένα λειτουργικό και – αν μας επιτρέπεται η έκφραση – θεατρικό τρόπο, και να εξετάσει αν εμπεριέχονται προβληματισμοί στους συντηρητές και πιθανόν στους επιμελητές και ποιοι είναι αυτοί. Έμφαση δίνεται σε εκείνες τις εικόνες, οι οποίες προορίζονται για την Εκκλησία καθώς αυτές μπορούν να αξιολογηθούν σε συνάρτηση με το φως, όπως αυτό συνιστά μέρος του συνόλου του εσωτερικού του οικοδομήματος, που στη χρονική συγκυρία της δημιουργίας τους και πριν τον ερχομό του σύγχρονου τεχνητού φωτισμού θα είχε ληφθεί σοβαρά υπόψη σε σχέση πάντοτε με την αίσθηση φωτός που δημιουργεί.

Η Εκκλησία όπου τελείται η Θεία Λειτουργία συμβολίζει τη δυναμική διαλεκτική σχέση ανάμεσα στο Ουράνιο και το γήινο. Σε αυτό το πλαίσιο, η εκκλησία ως οικοδόμημα αποκρυπτογραφεί έναν ολόκληρο κόσμο όπου το άυλο συναντά το φθαρτό, το αέναο ενώνεται με την πραγματικότητα του πεπερασμένου – μία σχέση η οποία συνοψίζεται στη ζωγραφική των εικόνων.

Σήμερα, είτε εξακολουθούμε να αναγνωρίζουμε τις εικόνες ως ιερά αντικείμενα είτε αφαιρούμε από αυτές την ιερότητά τους, θα πρέπει κατά τον μέγιστο δυνατό βαθμό να τις αντιμετωπίζουμε υπό το πρίσμα των συνθηκών για τις οποίες προοριζόταν η θέασή τους. Το γενικότερο πλαίσιο είναι ένας εξαιρετικά σημαντικός παράγοντας στη θεώρηση, τη μελέτη και την ερμηνεία της τέχνης. Ειδικότερα οι συντηρητές, ερχόμενοι αντιμέτωποι με την υλικότητα του αντικειμένου και έχοντας σαν στόχο, με την αποκατάσταση (restoration), την αποκάλυψη προηγούμενης και πιο αληθινής και έγκυρης κατάστασης της εμφάνισης του αντικειμένου, καλούνται να υποστηρίξουν την επέμβασή τους αφού πρώτα έχουν αξιολογήσει τις αρχικές συνθήκες θέασης αλλά και το εργαστήριο του καλλιτέχνη ως καθοριστικούς παράγοντες, οι οποίοι διαμορφώνουν τις πράξεις τους. Σε αυτή την κατεύθυνση οι αρχικές φωτιστικές συνθήκες μοιάζουν να αποτελούν σημαίνον στοιχείο. Επιχειρείται διερεύνηση του κρίσιμου ρόλου που διαδραματίζει ο φωτισμός στη λατρεία και την αντίληψη της πνευματικότητας των εικόνων δίνοντας έμφαση στη χρήση του χρυσού και στο ρόλο που παίζει τόσο στο εσωτερικό της Εκκλησίας, όσο και στη σύνθεση και διαμόρφωση της ζωγραφικής επιφάνειας μιας εικόνας. Γίνεται ακόμα σύγκριση ανάμεσα στο δυτικό και βυζαντινό τρόπο προσέγγισης στο χειρισμό του χρώματος και της τονικότητας του φωτός στην απόδοση μιας εικόνας. Κατά μία έννοια, ο συντηρητής μοιράζεται κάτι από την ιδιότητα του καλλιτέχνη. Ο ζωγράφος δημιουργεί και δίνει πνοή στην εικόνα του. Ρύποι, φθορά και η καταστροφική επίδραση του χρόνου θανατώνουν μια εικόνα. Ο συντηρητής αντίστοιχα είναι υπεύθυνος για την αναγέννησή της. Μη όντας προσκολλημένος στη μίμηση της πραγματικότητας όπως οι ρεαλιστές ζωγράφοι, ο βυζαντινός καλλιτέχνης χειρίζεται την εικόνα μέχρι να αισθανθεί πως αποδίδεται θεολογικώς σωστά. Η δουλειά του συντηρητή στο εργαστήριο αντιπαρατίθεται με το πόνημα του καλλιτέχνη στο ταπεινά φωτισμένο χώρο δημιουργίας. Ο βυζαντινός καλλιτέχνης ήταν γνώστης του

τρόπου με τον οποίο το έργο του θα αντιμετωπιστεί μέσα στην εκκλησία. Ο συντηρητής από την άλλη μεριά μπορεί να προσεγγίσει αυτό το πλαίσιο σε θεωρητικό επίπεδο μόνο. Πιθανώς δε, εξαιτίας αυτής της αδυναμίας πλήρους γνώσης των αρχικών συνθηκών δημιουργίας και θέασης, ευνοείται η ουδετερότητα στις φωτιστικές συνθήκες ενός εργαστηρίου συντήρησης και κατά συνέπεια επιλέγεται η ελαχιστοποίηση στις επεμβάσεις μας.

Η ανακοίνωση αυτή, γραμμένη από κοινού από έναν ιστορικό της τέχνης και ένα συντηρητή, εφιστά την προσοχή στη διεπιστημονική συνεργασία επιμελητών και συντηρητών και πιστοποιεί την αναγκαιότητα να είναι και οι δύο γνώστες τόσο της ιερότητας, όσο και της υλικότητας των εικόνων. Η επίτευξη ικανοποιητικού αποτελέσματος απαιτεί κριτήρια αισθητικά, αλλά και μεγάλη ακεραιότητα - χαρακτηριστικά απαραίτητα-, αν επιθυμούμε οι εικόνες μας να διατηρήσουν τη λατρευτική τους αξία και δυναμική. Και οι δύο ειδικότητες θα πρέπει να αναλογιστούν ότι ο τελικός αποδέκτης της οπτικής, αλλά και μυστικής εμπειρίας της ενατένισης των εικόνων είναι ο επισκέπτης.